

Westerbork; terwijl de na-oorlogse vereniging 'Hadderech' ook hier een plaats vindt (opgericht door jongeren die tijdens de oorlogsperiode de christelijke godsdienst hadden leren kennen en omhelsd). In hoofdstuk 4 wordt een slotbeschouwing geschreven met belangrijke vragen: 'Messias-belijdende joden: joden of christenen?' en: 'De gemeenschap van Messias-belijdende joden: van miskennis naar erkenning?'. Statuten van o.a. de 'NVCJ' en 'Hadderech' zijn opgenomen in de bijlagen. Uit de aard van het werkstuk (een scriptie) wordt het begrijpelijk dat ondanks de vraagstelling (geen zendingsgeschiedenis, maar zoeken naar gemeenschapsvorming) de geschiedenis van de zendingsverenigingen toch tamelijk uitgebreid om de hoek komt kijken. Het kon ook wel niet anders: sporen van gemeenschapsvorming zijn er nauwelijks te vinden, het blijven veelal 'eenlingen' (met een geliefkoosde term vaak 'eerstelingen' genoemd) die de overgang naar de christelijke gemeenschappen maakten. Rond de preekplaatsen van de zendelingen (de Zionskapel en de Schotsche Zendingskerk in Amsterdam, lokalen in Den Haag en Rotterdam) is nog het meest te vinden - hoe het toeging en om hoevelen het ging - het wordt niet erg duidelijk uit de bronnen (daar kan de auteur weinig aan doen). Hier komt tot uiting dat de bronnen tamelijk eenzijdig zijn: gedenkboeken en jaarverslagen geven meestal een gekleurd beeld, men vergelijk de aantallen gedoopten in deze bronnen: wie zijn het en waar zijn zij gebleven? Toch wel in de bestaande (protestantse) kerken? Bleef daar niet een weerstand tegen 'judaïserende' invloeden - zowel bij modernen als bij orthodoxen (Kuyper)? Lag hier ook niet de wortel van de tegenwerking die Schwartz op den duur ondervond? Eerst in de twintigste eeuw kwam het tot vormen van gemeenschapsleven - in verenigingsverband (onder buitenlandse invloed) en door de nood gedwongen (Westerbork). Een tere vraag: wat er geworden is van die gedoopte oorlogsgeneratie (de opvang, de verwerking, de mogelijke terugkeer tot de joodse gemeenschap), komt niet ter sprake. Het doet sympathiek aan dat de auteur aandacht vraagt voor deze 'groepering'; aan joodse zijde spreekt men meestal nog over 'afval', men vergelijk de titel van de bundel essays *Jewish Apostasy in the Modern World* (Ed. Todd M. Endelman) uit 1987, een werk dat kennelijk niet is geraadpleegd. Het beroep dat de auteur doet op een citaat van Rabbijn S.Ph. de Vries (in noot 2 van hoofdstuk 4, blz. 106) om aan te geven dat een gedoopte jood jood blijft, is niet helemaal overtuigend: wordt niet bedoeld dat ook de gedoopte kan terugkeren tot het jodendom en dat de kinderen van de gedoopte het jodendom in hun leven zonder meer kunnen beamen? Hier ligt m.i. de kernvraag: waar ligt de grens van de Messias-belijdende gemeenschap? Wordt die gemeenschap niet gebroken bij een huwelijk buiten deze kring? Een antwoord op de vraag: 'wie is jood' zou kunnen luiden: 'wiens